

ЧЕПІЛЬ Марія – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Дрогобицький державний педагогічний університету імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, 82100, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2215-3994>

ResearcherID: <https://publons.com/wos-op/researcher/2354679/marija-czepil/>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.13/46.8>

Бібліографічний опис статті: Чепіль, М. (2022) Безпека життєдіяльності вихователів закладів дошкільної освіти: виклики сьогодення. Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка», 14(46), 56–62. doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.13/46.8>

БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Анотація. У статті охарактеризовано зміст понять «безпека», «безпека людини», окреслено фактори впливу на забезпечення особистої безпеки вихователів. Безпека людини є базовою потребою індивіда у процесі його життєдіяльності. Особиста безпека є найважливішою соціальною цінністю, передбачає створення безпечних умов педагогічної діяльності вихователя. Проблеми безпеки життєдіяльності та особистої безпеки посилюються у зв'язку з екстремальними ситуаціями, змінами у житті суспільства, пандемією, війною, які викликають невизначеність і непередбачуваність майбутнього, тривожність і стреси.

Представлено результати проведеного дослідження серед вихователів закладів дошкільної освіти Львівщини щодо їхнього ставлення (значною мірою, невеликою мірою, не є загрозою) до факторів впливу на особисту безпеку в умовах сьогодення. Акцентовано увагу на факторах, які становлять загрозу безпеці людини і держави: військове вторгнення зі сходу, тероризм, забруднення навколишнього середовища, економічна, політична, демографічна криза, обмеження громадянських свобод і демократії та ін. Загрозою безпеки для педагогічних працівників є фізичні чинники і психологічні небезпеки. Найбільш безпечно вони почуватися у своїй родині, серед рідних. Менш безпечно – серед друзів. Вихователям важливо, щоб відновлення освітнього процесу у закладах дошкільної освіти, створення безпечних умов для їхньої діяльності відповідало техногенній, природній та воєнній ситуації у регіоні. Виокремлено основні напрями діяльності вихователів в умовах воєнного стану (створення належних умов для безпечної життєдіяльності, організації освітнього процесу; забезпечення психолого-педагогічного супроводу вихованців; надання методичної допомоги та психологічної підтримки вихователям; допомога батькам, які опинилися у скрутній ситуації та ін.). Пріоритетним завданням закладу дошкільної освіти є особиста безпека працівника, безпека вихованців.

Ключові слова: безпека, безпека людини, особиста безпека, вихователь, освітній процес, заклад дошкільної освіти.

СHEPIL Mariya – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor, Head of General Pedagogy and Preschool Education Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivan Franko str., 24, Drohobych, 82100, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2215-3994>

ResearcherID: <https://publons.com/wos-op/researcher/2354679/marija-czepil/>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.13/46.8>

To cite this article: Chepil, M. (2022) Bezpeka zhyttiediialnosti vykhovateliv zakladiv doshkilnoi osvity: vyklyky sohodennia [Personal safety of preschool teachers: the current challenges]. *Human Studies. Series of Pedagogy*, 14(46), 56–62. doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.13/46.8>

PERSONAL SAFETY OF PRESCHOOL TEACHERS: THE CURRENT CHALLENGES

Summary. The article characterizes the meaning of the concepts "safety", "personal safety", and outlines the influencing factors on ensuring the personal safety of preschool teachers. Personal safety is the basic need of an individual in the course of their life. Personal safety of a teacher is the most

important social value, it involves the creation of safe conditions for the teacher's pedagogical activity. The problems of security and personal safety have increased due to extreme situations, changes in the life of the society, pandemics, war, which cause uncertainty and unpredictability of the future, anxiety and stress.

The results of the research conducted among teachers of preschool education institutions of Lviv Oblast are presented regarding their attitude to factors affecting their personal safety (to a large extent, to a small extent, not a threat) in today's conditions. Attention is focused on the factors that pose a threat to personal and national security: military invasion from the east, terrorism, environmental pollution, economic, political, demographic crises, restrictions on civil liberties and democracy, etc. Physical factors and psychological dangers both are security threats for teaching staff. They feel the safest in their family, among relatives, while less safe among friends. It is important for the teachers that the restoration of the educational process in preschool education institutions, and creation of safe conditions for their activities correspond to the industrial, natural and military situation in the region. The main areas of activity of the teachers under the martial law are highlighted (creating appropriate conditions for safe life, organizing the educational process; providing psychological and pedagogical support for the children; provision of methodical assistance and psychological support to the teachers; helping parents who find themselves in a difficult situation, etc.). The priority task of a preschool education institution is the personal safety of the staff and the safety of the children.

Key words: *safety, personal safety, preschool teacher, educational process, preschool education institution.*

Вступ. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3 Конституції України) (*Konstitutsiya...*). Безпека людини є базовою потребою індивіда у процесі його життєдіяльності, найважливішою цінністю. З одного боку, людину супроводжує постійне відчуття небезпеки, як реальної, так і уявної, а з іншого – прагнення до безпечного середовища проживання. Задовольнивши потребу безпеки, людина може ефективно працювати як суб'єкт будь-якої діяльності, у тому числі педагогічної. Проблема безпеки має як об'єктивний вимір, що впливає із сучасних загроз у суспільному житті, так і суб'єктивний, що формує відчуття безпеки особистості, є реакцією на навколишню дійсність.

Актуальним викликом є створення безпечних умов перебування у закладах дошкільної освіти (далі – ЗДО) працівників і дітей з урахуванням збройної агресії Російської Федерації. Діяльність закладів дошкільної освіти регламентована Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» (*Pro vvedennya...*). Дошкільна освіта зазнала змін у різних напрямках. Це торкається роботи з педагогічними кадрами, батьками, налагодження освітнього процесу з дітьми. Заклади дошкільної освіти (ЗДО) під час дії правового режиму воєнного стану функціонують по-різному. Одні – у звичному режимі, інші – організують освітній процес дистанційно,

деякі – тимчасово не працюють. Чимало ЗДО в окремих регіонах приймають внутрішньо переміщених осіб, консультують батьків тощо. Усе залежить від місця розташування ЗДО, від організації освітнього процесу (очний, дистанційний, змішаний), який регламентується листом МОН № 1/3371-22 від 06.03.2022 р. «Про організацію освітнього процесу в умовах військових дій» (*Pro orhanizatsiyu...*). Безпека людини під час війни є одним з важливих питань сьогодення, ставить перед суспільством нові завдання й виклики.

Аналіз останніх досліджень. За останні десятиріччя дослідження проблеми безпеки життєдіяльності та особистої безпеки посилилась у зв'язку з екстремальними ситуаціями, змінами у житті суспільства, пандемією, війною, які викликають невизначеність і непередбачуваність майбутнього, тривожність і стреси. Частково ці проблеми знайшли висвітлення у наукових публікаціях. Соціальні неврози особистості перехідного періоду суспільства досліджує З. Карпенко (Karpenko, 2011). Психологічні аспекти тривоги, страху та агресії особистості в освітньому процесі розкривають С. Томчук, М. Томчук (Tomchuk & Tomchuk, 2018). Цінними є дослідження, в яких розкрито формування у дітей відповідального ставлення до питань особистості безпеки і безпеки середовища (А. Богуш, О. Долинна, Л. Карнаух, В. Сапронов та ін.), психологічні особливості страхів і тривожності у дошкільників (М. Міщенко, А. Пасічниченко, І. Хавіна), чинники виникнення

та посилення проявів тривоги у дітей (Л. Вольнова, Г. Дьоміна). Психолого-педагогічні засади підготовки дітей до розв'язання складних життєвих ситуацій, формування уміння захистити себе від небезпеки, дитячого травматизму, методичні аспекти організації безпечних умов для життєдіяльності дитини висвітлюють О. Карпенко й Л. Загоруйко (Karpenko & Zahoruyko, 2016). Однак проблема безпеки життєдіяльності вихователів під час війни розкрита в недостатній мірі.

Мета статті – окреслення теоретичних засад безпеки життєдіяльності та аналіз результатів емпіричного дослідження ставлення вихователів ЗДО Львівщини щодо факторів впливу на забезпечення особистої безпеки в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Людський організм – складне творіння природи, і себе, і своє здоров'я, своє життя треба вміти берегти і захищати. Закон України «Про освіту» (ст. 54) гарантує право на безпечні і нешкідливі умови праці педагогічним, науково-педагогічним і науковим працівникам, іншим особам, які залучаються до освітнього процесу (*Pro osvitu...*). Забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці покладається на власника або уповноважений ним орган (ст. 153 Кодексу законів про працю України). Загрозою безпеки для педагогічних працівників є фізичні чинники (побутові травми, забруднення середовища, шкідлива їжа, перебування перед екраном комп'ютера чи телевізора, куріння та ін.) і психологічні небезпеки (відсутність комфортного для вихователя середовища, споживацький спосіб життя та ін.).

Поняття «безпека» і «безпека людини» науковці трактують у вузькому і широкому значенні. Безпека – це сприятливі умови для забезпечення життєво важливих потреб та інтересів людини у різних сферах життєдіяльності. Людина може дбати про духовні та соціальні потреби лише тоді, коли почувається безпечно. Безпека є однією з найважливіших цінностей, що повинна забезпечувати вільне існування і розвиток особистості, суспільства, людства, створювати гармонію та переборювати суперечності у відносинах «людина–техніка», «людина–навколишнє середовище», у взаєминах між людьми, особою і державою, суспільством, між націями і державами (Panov & Tykhuі, 2000).

У вузькому значенні поняття «безпека людини» – це «безпека життя і здоров'я людини від фізичних та/або психологічних загроз,

існування людини, вільне від загроз її життю і здоров'ю, захищеності від них. Пояснення безпеки людини простим і природним чином розкриває її сутність і відповідає на питання, чому існує безпека людини і чому вона така, а не інша. Саме з цього виходить і нова наука «Безпека життєдіяльності». Без життя немає й самої людини» (Tykhuі, 2016, р. 41). Безпека людини у широкому значенні охоплює такі види безпеки: біологічну, фізичну, психологічну, екологічну, економічну, майнову, соціальну, природну, технічну, політичну, інформаційну тощо (Tykhuі, 2016, р. 40).

Безпека людини визначена ООН як складова стратегічного напрямку людства – «сталій людський розвиток», який спрямований на соціальне, економічне, духовне і культурне зростання, збагачення позитивного загальнолюдського досвіду. Безпека життєдіяльності – «це галузь знання та науково-практична діяльність, спрямована на формування безпеки і попередження небезпеки шляхом вивчення загальних закономірностей виникнення небезпек, їхніх властивостей, наслідків їхнього впливу на організм людини (дитини), основ захисту здоров'я та життя людини (дитини) і середовища її проживання від небезпек. Небезпеку для людини становлять явища, процеси, об'єкти, властивості, здатні за певних умов завдавати шкоди здоров'ю чи життю людини (дитини) або системам, що забезпечують життєдіяльність людей (дітей)» (Karpenko & Zahoruyko, 2016, р. 15).

Надзвичайні ситуації, кількість яких постійно зростає, пов'язані з високим рівнем стресу та тривоги як у вихователів, так і дітей. З метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 на території України встановлено карантин з грудня 2020 р. (*Pro vstanovlennya...*). Залежно від епідемічної ситуації в цілому або на території окремих регіонів встановлено рівні («зелений», «жовтий», «помаранчевий» або «червоний») епідемічної небезпеки поширення COVID-19 та визначено відповідні обмежувальні заходи у ЗДО, забезпечення необхідними індивідуальними засобами захисту педагогічних працівників під час освітнього процесу і технічними засобами для його здійснення.

МОН України розробило та пропонує для врахування в роботі вихователів інструктивно-методичні матеріали щодо порядку підготовки закладу освіти до 2022/2023 н.р.

та опалювального сезону з питань цивільного захисту, охорони праці та безпеки життєдіяльності (*Instruktyvno-metodychni...*). В умовах воєнного часу впровадження очного освітнього процесу у приміщеннях ЗДО можливе лише за погодженням з органами влади. У разі виникнення небезпеки ЗДО впроваджує дистанційний або змішаний формат навчання. Освітній процес зважає на загрозу для життя і здоров'я мирного населення, повітряні тривоги, які оголошуються по кілька разів вдень. Безпека життєдіяльності працівників у ЗДО ґрунтується на сумлінному дотриманні норм праці, правил під час різних видів діяльності (праці, гри, творчості), під час перебування у різних місцях (приміщенні, надворі, укритті) (*Bezpeka...*). Їхнє життя залежить багато в чому від того, як вихователі дбають про своє здоров'я та безпеку.

Серед факторів впливу на забезпечення особистої безпеки педагогічних працівників нами виокремлено дві групи: особистісні якості, зовнішнє середовище. До першої групи відносимо психо-емоційний тип особистості, стан здоров'я, рівень освіти, життєвий досвід, поняття про морально-етичні норми, рівень духовного розвитку. До другої – соціо-культурний рівень, географічні особливості, менталітет (етнічні особливості проживання), політика держави в галузі освіти, приналежність до певного соціального статусу, рівень матеріального забезпечення, рівень вільно прийнятих зобов'язань.

Нами проведено дослідження серед вихователів ЗДО Львівщини щодо факторів забезпечення особистої безпеки. У цій статті проаналізуємо окремі його результати, зокрема, ставлення вихователів до факторів безпеки їхньої життєдіяльності в умовах воєнного стану.

Загроза безпеці людини і держави зумовлена військовим вторгненням зі сходу, пандемією Covid-19, тероризмом, забрудненням навколишнього середовища, економічною, політичною, демографічною кризами, обмеженням громадянських свобод і демократії. Вихователям запропоновано визначитися, якою мірою (значною мірою, невеликою мірою, не є загрозою) той чи інший фактор становить загрозу безпеці нашої країни. 96% респондентів вважає, що військове вторгнення з Росії є значною мірою фактором ризику. ЗДО визначає найбільш вірогідні ризики відповідно до воєнної та техногенної ситуації в регіоні.

В умовах воєнного стану важливим є створення безпечного соціального простору. Ми

намагалися з'ясувати, наскільки безпечним є мікрорайон, в якому проживають вихователі. 36% дали ствердну відповідь «так», 34% респондентів – «важко відповісти», 30% – «ні». На запитання «Чи вважаєте місце праці безпечним середовищем?» відповіді розподілилися таким чином: 32% – так, 36% – важко сказати. Для 32% респондентів місце праці не є безпечним. Щодо відповіді на запитання «Чи забезпечує сім'я/родина безпеку дітям?» лише 12% вихователів вважає, що забезпечує, 36% – ні, 42% – важко відповісти.

Респонденти стверджують, що їхні вихованці можуть стати жертвами різних небезпечних явищ – предметного і соціального докільля: жебрацтво (42%), бездоглядність (17%), конфліктів (24%), насильство у неблагополучних сім'ях (12%), дискримінації (5%). Це спонукає вихователів і ЗДО до формування у дітей безпечної поведінки у різних життєвих ситуаціях.

Вихователі виокремили чинники, які найчастіше становлять небезпеку для дітей, загрозу їхньому життю і здоров'ю: неблагополучні сім'ї, в яких здійснюється знущання, бездоглядність, фізичне, психічне, емоційне насильство, незнання дошкільниками правил пожежної безпеки, правил дорожнього руху; діти вулиці, безхатки-дошкільник при живих батьках; ситуації, коли дитину залишають саму без догляду дорослого (у дома, лісі, річці, ставку та ін.).

Зауважимо, що для кожної людини значущим є найближче оточення, серед якого людина проводить чимало часу, з якими спілкується, співпереживає, співдіє. Наші припущення щодо почуття безпеки вихователів серед друзів, знайомих не підтвердилися. Більшість респондентів (56%) вважає, що їм важко сказати. 12% – переконана, що вони почуваються у безпеці серед друзів, 16% – почуваються не захищеними, відчувають страх.

В умовах пандемії COVID-19 для вихователів призупинення освітнього процесу в ЗДО також було надзвичайною ситуацією, яка викликала стрес. З одного боку, небезпека захворіти, з іншого – перебування певний час вдома, не готовність проводити заняття дистанційно, надавати психологічну підтримку батькам в режимі онлайн. 45% респондентів зазначили, що вони у цей період значною мірою хвилювалися за себе і дітей, не особливо переймалися – 26%. Майже третина респондентів (29%) вважає, що COVID-19 не загрожує їхньому життю. Якщо раптом захворію, то нічого у цьому страшного не буде.

Одним із факторів, який впливає на особисту безпеку, є забруднення навколишнього середовища. У зв'язку з активними бойовими діями ця проблема стоїть гостро. Війна впливає на дику природу, але оцінити її вплив на довкілля складно через брак точної інформації. Усі респонденти вважають, що забруднення довкілля є загрозою їхньому життю. Серед екологічних ризиків виокремили пожежі на полях, сміттєзвалищах, на нафтобазах, хімічне забруднення від обстрілів і ракет, забруднення ґрунтів,

Більша половина респондентів (75%) визнала тероризм загрозливим фактором для країни, 25% – невеликою мірою. 62% респондентів вважає, що тероризм загрожує їхньому життю і життю їхніх родин, 38% – не значною мірою.

Ще одним фактором, який впливає на психологічний стан вихователів, це економічна і політична кризи. 95% респондентів вважає, що для них загрозливою є економічна криза, 5% – важко відповісти. Серед причин, які суттєво вплинули на функціонування сімей, падіння заробітної плати (75%), скрутне матеріальне становище (25%). Під час війни 52% респондентів вважає, що їхній фінансовий стан значно погіршився, 28% – трохи погіршився, 20% – залишився таким, яким був до війни. Респонденти висловили свою точку зору щодо соціального відчуження різних груп від окремих сфер суспільного життя: 8% – з ринку праці, 68% – з культурного життя, 48% – в освіті, 42% – з політичного життя, 24% – з суспільного життя.

Вторгнення Росії в Україну у лютому 2022 року спричинило одну з найбільших гуманітарних криз. Війна триває, і це призводить до збільшення кількості жертв, руйнувань і переміщених осіб усередині України та за її кордонами. Близько 90% з них – жінки та діти, які також більш вразливі до ризиків насильства та жорстокого поводження, включаючи торгівлю людьми, контрабанду та незаконне усиновлення. Спричинена війною криза біженців викликала хвилю солідарності й мобілізації сил по всій Європі та в регіонах України. Значна кількість внутрішньо переміщених осіб є на Львівщині. Вихователі також допомагають їм. 72% опитаних займаються волонтерством, 28% – надають підтримку щодо опіки над дітьми, проживання, харчування. Діти з переміщених регіонів активних бойових дій часто мають труднощі з адаптацією до нових соціальних умов. Влиття дітей із числа внутрішньо переміщених осіб до

груп ЗДО за місцем тимчасового проживання сприятиме вирішенню означеної проблеми. Сьогодні важко спрогнозувати, скільки біженців повернеться до своїх домівок. Це залежатиме від багатьох факторів, зокрема, від тривалості ведення бойових дій, їх інтенсивності в місцях проживання біженців, ситуації після закінчення війни.

Вивчення досвіду роботи вихователів ЗДО Львівщини дає підстави виокремити найважливіші напрями їхньої діяльності під час війни: створення належних умов для безпечної життєдіяльності, організації освітнього процесу в сучасних умовах; забезпечення психолого-педагогічного супроводу вихованців; надання методичної допомоги та психологічної підтримки вихователям; допомога батькам, які опинилися у скрутній ситуації; пошук інноваційних форм і методів педагогічного партнерства ЗДО з громадськими організаціями, органами влади, батьками вихованців.

Перебуваючи у ЗДО, доцільно усвідомлювати наслідки своїх дій, всіляко намагатися дбати про особисту безпеку та безпеку оточення, організувати безпечну ситуацію, виробити відчуття особистої безпеки. Дотримуючись цих вимог, вихователі прагнуть підвищити рівень своєї безпеки. Вихователі повинні усвідомлювати, що безпека залежить від кожної людини, від її ставлення до інших людей, до довкілля. Запорукою безпеки для кожного учасника освітнього процесу є дотримання і виконання нормативно-правових документів з безпеки життєдіяльності, правил безпечної роботи під час освітнього процесу, співпраця з адміністрацією ЗДО щодо створення безпечних умов для розвитку і виховання дітей. Першочерговим завданням, яке сьогодні стоїть перед освітянами, є особиста безпека працівника, безпека дітей, виховання у них культури безпечної поведінки у різних життєвих ситуаціях.

Висновки. В останні роки увага науковців привернута до дослідження проблеми «безпеки», «безпеки людини», видів безпеки та факторів впливу на забезпечення особистої безпеки вихователів. Особиста безпека є найважливішою соціальною цінністю, передбачає створення безпечних умов життєдіяльності вихователя. Безпека вихователів і безпека їхніх вихованців є вимогою функціонування ЗДО у сучасних умовах. Значний вплив на забезпечення особистої безпеки вихователів Львівщини в умовах воєнного стану мають так фактори, як військове вторгнення зі сходу, пандемія

Covid-19, забруднення навколишнього середовища, економічна, політична, демографічна і гуманітарна кризи, обмеження громадянських свобод і демократії та ін. Загрозою безпеки для педагогічних працівників є фізичні чинники і психологічні небезпеки. Вихователям важливо, щоб відновлення освітнього процесу у ЗДО, створення безпечних умов для їхньої

діяльності відповідало техногенній, природній та воєнній ситуації у регіоні. Перспективними напрямками подальших наукових студій є координація спільних зусиль педагогічних працівників ЗДО та органів територіальної громади для створення безпечного середовища для усіх учасників соціально-освітнього процесу, для налагодження комунікації між ними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпека працівників освіти на робочому місці в умовах карантину. URL: <https://pon.org.ua/novyny/8943-bezpeka-pracvnykv-osvti-na-robochomu-msc-v-umovah-karantinu.html>
2. Інструктивно-методичні матеріали щодо порядку підготовки закладу освіти до нового навчального року та опалювального сезону з питань цивільного захисту, охорони праці та безпеки життєдіяльності: додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 11.07.2022 № 1/7707-22. URL: https://oppb.com.ua/sites/default/files/files/doc/lyst_1-7707-22.pdf
3. Карпенко З. Соціальні неврози особистості перехідного періоду суспільства. *Психологія і суспільство*. 2011. № 1. С. 124–132.
4. Карпенко О., Загоруйко Л. Безпека життєдіяльності дітей старшого дошкільного віку: навч.-метод. посібн. Київ : Вид. дім «Слово», 2016. 192 с.
5. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
6. Панов М., Тихий В. Безпека як фундаментальна категорія в методології правознавства (до постановки проблеми). *Вісник Академії правових наук України*. 2000. №3(22). С. 10–15.
7. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
8. Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова Кабінету Міністрів України № 1236 від 9.12.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1236-2020-%D0%BF#Text>
9. Про освіту: Закон України. Редакція від 05.07.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
10. Про організацію освітнього процесу в умовах військових дій. Лист МОН № 1/3371-22 від 06.03.2022. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86062/
11. Тихий В. Безпека людини: поняття, правове забезпечення, значення, види. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2(85). С. 31–46.
12. Томчук С., Томчук М. Психологія тривоги, страху та агресії особистості в освітньому процесі. Вінниця : КВНЗ «ВАНО», 2018. 200 с.

REFERENCES

1. Bezpeka pratsivnykiv osvity na robochomu misti v umovakh karantyn [Safety of education workers at the workplace under quarantine conditions]. URL: <https://pon.org.ua/novyny/8943-bezpeka-pracvnykv-osvti-na-robochomu-msc-v-umovah-karantinu.html> [in Ukrainian].
2. Instruktyvno-metodychni materialy shchodo poryadku pidhotovky zakladu osvity do novoho navchalnoho roku ta opalyvalnoho sezonu z pytan tsyvilnoho zakhystu, okhorony pratsi ta bezpeky zhyttyedyialnosti [Instructional and methodological materials regarding the procedure for preparing an educational institution for the new academic year and the heating season on issues of civil protection, labor protection and life safety: appendix to the letter of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated July 11, 2022 No. 1/7707-22]. URL: https://oppb.com.ua/sites/default/files/files/doc/lyst_1-7707-22.pdf [in Ukrainian].
3. Karpenko, Z. (2011). Sotsialni nevrozy osobystosti perekhidnoho periodu suspilstva [Social neuroses of an individual in the transitional period of the society]. *Psykhohohiya i suspilstvo – Psychology & Society*, 1, 124–132. [in Ukrainian].
4. Karpenko, O., & Zahoruyko, L. (2016). *Bezpeka zhyttyedyialnosti ditey starshoho doshkilnoho viku [Life safety of children of senior preschool age: educational and methodological manual]*. Kyiv : Vyd. dim «Slovo». [in Ukrainian].
5. *Konstytutsiya Ukrayiny [Constitution of Ukraine]*. Adopted at the Fifth Session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996.]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
6. Panov, M., & Tykhyi, V. (2000). Bezpeka yak fundamentalna katehoriya v metodolohiyi pravoznavstva (do postanovky problemy) [Security as a fundamental category in the methodology of jurisprudence (stating the

problem)]. *Visnyk Akademiyi pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the Academy of Law of Ukraine*, 3(22), 10–15. [in Ukrainian].

7. Pro vvedennya voyennoho stanu v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy [On the introduction of martial law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine 64/2022]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> [in Ukrainian].

8. Pro vstanovlennya karantynu ta zaprovadzhennya obmezhuvalnykh protyepidemichnykh zakhodiv z metoyu zapobihannya poshyrennyu na terytoriyi Ukrainy hostroyi respiratornoyi khvoroby COVID-19, sprychynenoyi koronavirusom [On the establishment of quarantine and the introduction of restrictive anti-epidemic measures in order to prevent the spread of the acute respiratory disease COVID-19 caused by the SARS-CoV-2 corona virus on the territory of Ukraine: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1236 dated 9.12.2020]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1236-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

9. Pro osvitu: Zakon Ukrainy [On education: Law of Ukraine]. Editorial office dated 07/05/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

10. Pro orhanizatsiyu osvitnoho protsesu v umovakh viyskovykh diy [On the organization of the educational process in the conditions of military operations]. MES letter No. 1/3371-22 dated 03/06/2022. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86062/ [in Ukrainian].

11. Tykhyi, V. (2016). Bezpeka lyudyny: ponyattya, pravove zabezpechennya, znachennya, vydy [Personal security: concept, legal support, meaning, types]. *Visnyk Natsionalnoyi akademiyi pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Law of Ukraine*, 2(85), 31–46. [in Ukrainian].

12. Tomchuk, S., & Tomchuk, M. (2018). *Psykhologhiya tryvohy, strakhu ta ahresiyi osobystosti v osvitnomu protsesi [Psychology of anxiety, fear and aggression of an individual in the educational process]*. Vinnytsya : KVNZ «VANO». [in Ukrainian].